

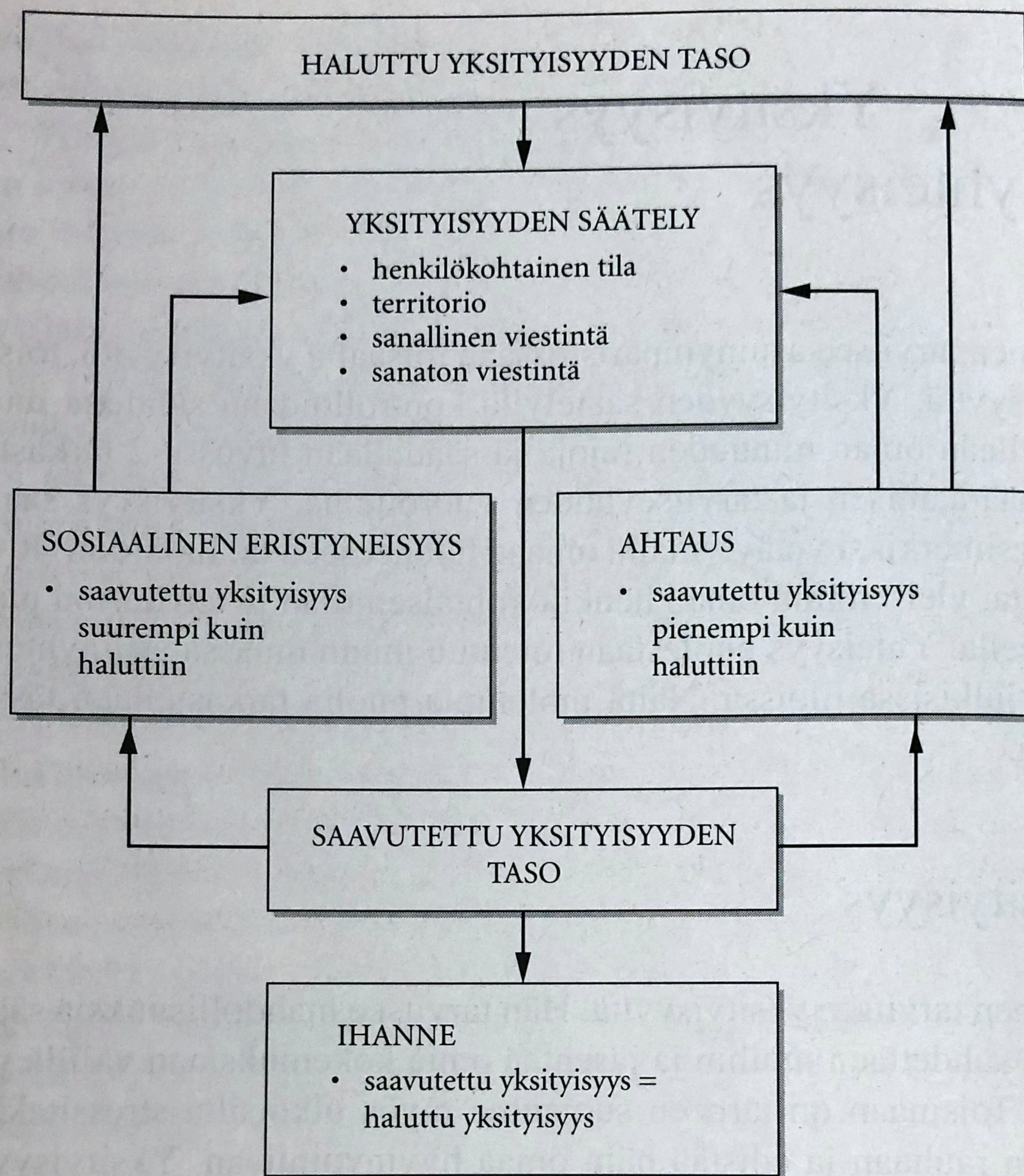
Yksityisyys ja yhteisyys

Ihminen tarvitsee asuinympäristössään toisaalta yksityisyyttä, toisaalta yhteisyyttä. Yksityisyyden säätelyllä kontrolloidaan suhdetta muihin, suojellaan oman minuuden rajoja ja säädellään luvussa 2 tarkasteltua itsemääräämisen ja tarvitsevuuden vuorottelua. Yksityisyys saavutetaan esimerkiksi vetäytymällä omaan huoneeseen tai luontoon (luvut 3, 4, 5) tai yleisemmin oman henkilökohtaisen tilan ja territorion puolustamisella. Yhteisyys puolestaan toteutuu muun muassa asuinyhteisöissä ja julkisissa tiloissa. Näitä molempia puolia tarkastellaan tässä luvussa.

Yksityisyys

Ihminen tarvitsee yksityisyyttä. Hän tarvitsee mahdollisuuksia säädellä omaa suhdettaan muihin ja jäsentää omia kokemuksiaan välillä yksikseen. Toisinaan on tarpeen suojautua myös ulkoisilta stressitekijöiltä omaan rauhaan ja edistää näin omaa hyvinvointiaan. Yksityisyys voi palvella myös kahden ihmisen, perheen tai ryhmän toimintaa. Nämä saattavat joissakin tilanteissa haluta estää vieraiden tunkeutumisen omalle alueelleen. Eri tilanteissa yksilöllä on tavoitteenaan määrätty yksityisyyden taso ja hän pyrkii sen saavuttamiseen. Jos toivottua tasoa ei saavuteta, saatetaan kokea ahtautta. Jos taas yksityisyyttä on enemmän kuin halutaan, saatetaan kokea yksinäisyyttä.

Näin ollen yksityisyys (privacy) voi saada monenlaisia ilmenemismuotoja. Esimerkiksi *yksinolo* (solitude) on olotila, jossa yksilö on tarkoituksellisesti vetäytynyt olemaan yksin, muiden huomion ulottumattomiin. Se voi olla tavoiteltu olotila, joka mahdollistaa esimerkiksi omiin ajatuksiin keskittymisen. Tällaiseen yksinoloon liittyy itsenäisyyden tunne, joka on tärkeä minäkokemuksen kannalta. Toisaalta yksilö saattaa kokea itsensä *erilleen joutuneeksi* (isolated) tai *yksinäiseksi* (lonely) silloin, kun hän toivoo yhteyttä muihin, mutta ei kykene sitä saavuttamaan jostakin syystä: omien taitojensa, ympäristön tai

44. Halutun yksityisyyden saavuttamisessa voidaan käyttää useita keinoja: sanallista ilmaisua, kehon kieltä, henkilökohtaisen tilan säätelyä tai territorioden muodostamista.

läheisen menettämisen vuoksi. Oma yksityisyyden muotonsa on *anonymisyys* (anonymity), joka toteutuu esimerkiksi silloin, kun voi kävellä kaupungilla kenenkään tunnistamatta ja kiinnittämättä huomiota. Ihminen voi lisäksi olla *varautunut* (reserved), jolloin hän luo psykologisia rajoja omalle alueelleen tunkeutumista vastaan. Sosiologi Tönnies (1926) oletti, että kun yksilö joutuu suurkaupungeissa kohtaamaan runsaasti muita ihmisiä, hänen perusasetteekseen saattaa kehittyä varautuneisuus. Marshall (1974) on tarkastellut kaupunkilaisten kyläilyä välttelevää asennetta (not neighbouring). Kortteinen (1982) löysi lä-

hiöasumisesta ”negatiivista solidaarisuutta”, eli asukkaiden kirjoittamattomia sopimuksia siitä, ettei toisten asioihin puututa; joskin niiden vastapainona ilmeni myös korttelien aktiivista sosiaalista vuorovaikutusta. Yksilöillä tai ryhmillä saattaa olla myös pyrkimyksiä lujittaa keskinäisiä suhteitaan, jolloin *intiimisyttä* (intimacy) häiritsevät tekijät pyritään rajaamaan pois. Lisäksi yksilöllä saattaa olla henkilökohtaisia *salaisuuksia*, kuten nuorella päiväkirjansa, jonka lukemiseen muilla ei ole lupaa ja joka on osa hänen yksityisyyttään. *Fantasiat* ja *haaveet* saattavat olla tärkeä osa yksityisyyttä ja oman identiteetin rakentamista. ”Paikka, jossa haaveilla on eräs tärkeä tekijä minäidentiteetin kehityksen kannalta” (Marcus 1992; Newell 1995; Westin 1967).

Yksityisyyden säätelyssä käytetään useita keinoja. Vetäytymisen halua voidaan ilmaista sanallisilla kehoituksilla, kuten ”älä tule tänne” tai ”pysykää poissa täältä”. Myös ilmeillä, eleillä ja kehon asennolla voidaan osoittaa varautuneisuutta ja viestiä, että toinen on tunkeutunut liian lähelle. Yksityisyyttä säätelyyn syntyy samoin kulttuurisia tapoja, ohjeita ja käytössääntöjä, kuten yksityisyysalueen kunnioittaminen, ovelle koputtaminen ja kirjastossa hiljaa oleminen. Ympäristöpsykologian kannalta kiinnostavimpia ovat yksityisyyden ja vuorovaikutuksen säätelyn ympäristölliset keinot, joita ovat etenkin henkilökohtaisen tilan puolustaminen, etäisyyden valinta ja oman alueen, eli territorion, varaaminen itselle.

Henkilökohtainen tila

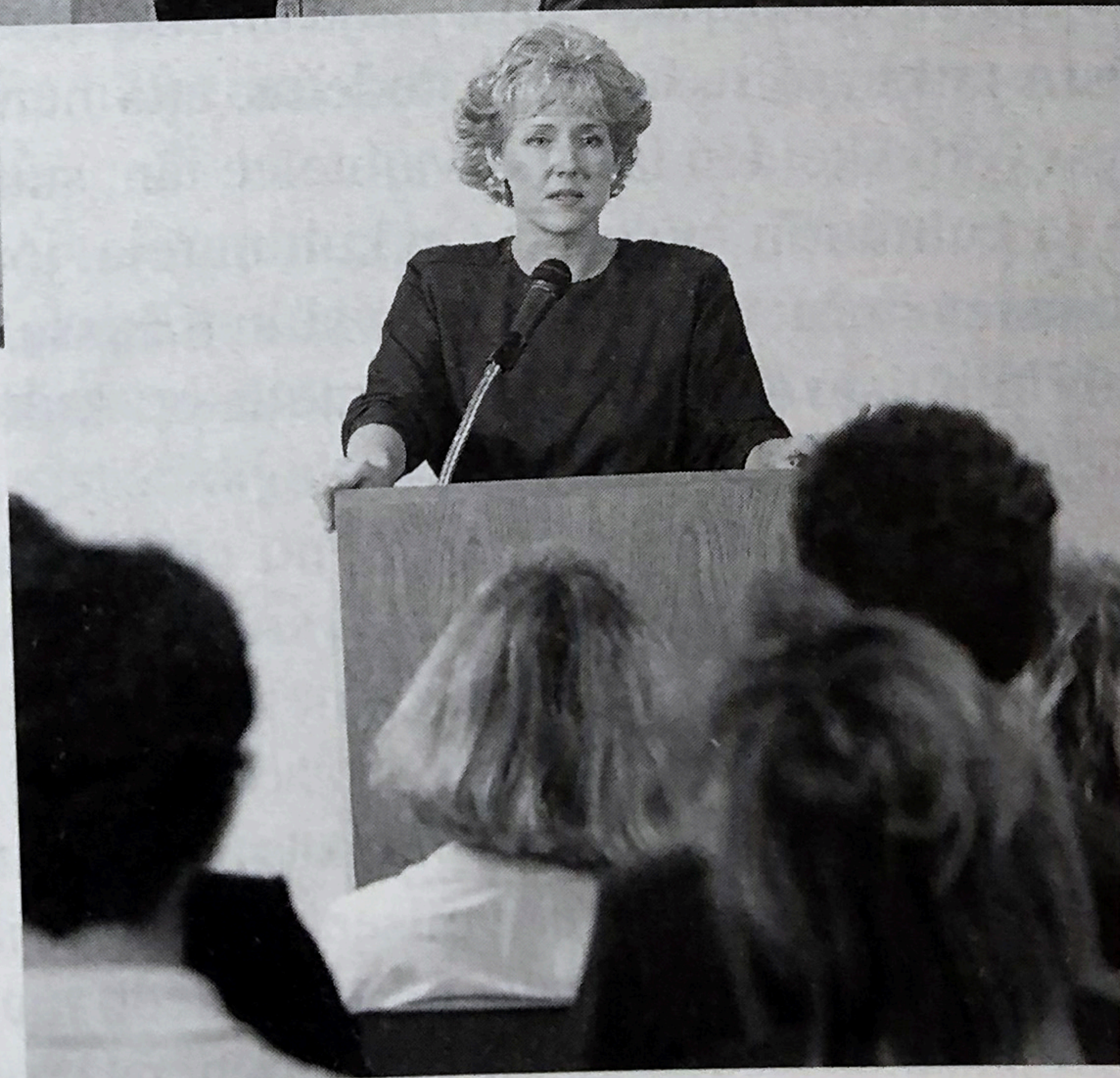
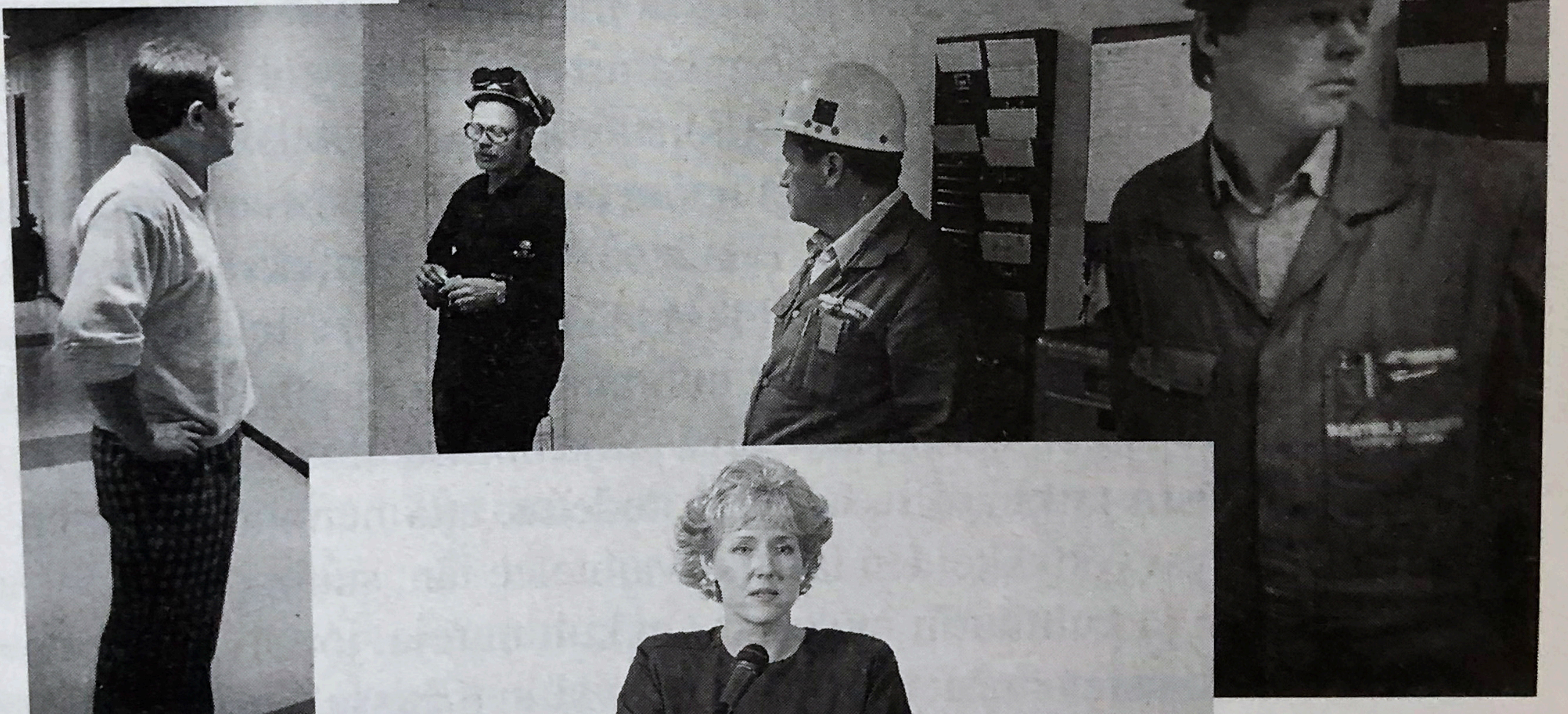
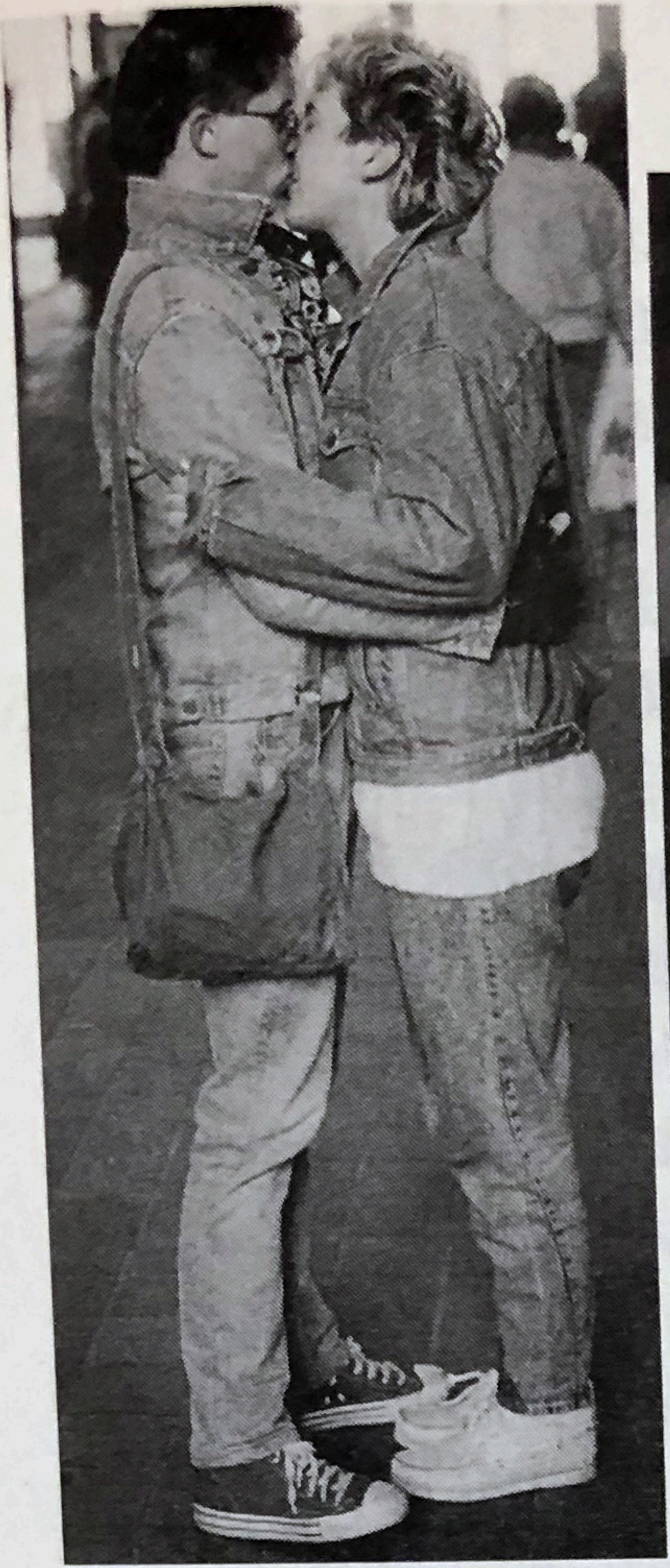
Henkilökohtaisen tilan (personal space) käsite on tullut ympäristöpsykologiaan eläintutkimuksista, joissa eläinten on huomattu pitävän tiettyä etäisyyttä lajinsa jäseniin. Vastaava ilmiö on todettu ihmisellä. Sommer (1969) viittaa henkilökohtaisen tilan käsitteellä ihmiskehoa välittömästi, näkymättömin rajoin ympäröivään tilaan, jolle tunkeutuminen koetaan epämukavana ja yksityisyyttä loukkaavana. Perusoletuksena on, että ihminen pyrkii kaikissa tilanteissa ylläpitämään itselleen mukavalta tuntuvaa etäisyyttä toisiin. Täydessä hississä olo saattaa tuntua epämukavalta, koska henkilökohtaisen tilan rajat ovat rikkoutuneet; jäljelle ei jää muuta yksityisyyden puolustuskeinoa kuin katsekontaktin välttäminen ja käsien nostaminen puuskaan. Samoin, jos puistossa istahtaa tuntemattoman viereen, vaikka istumapaikkoja

olisi muuallakin, on todennäköistä, että toinen lähtee pian pois. Kun outo henkilö tunkeutuu liian lähelle, päällimmäisenä tunteena on kiusaantuminen. Mutta taustalla saattaa olla myös vireystilan kohoaminen, joka koetaan stressaavana (esim. Middlemist ym. 1976).

Kiinnostavaa on, että tätä tunkeutumisen aiheuttamaa epämukavuutta voidaan lieventää pienilläkin arkkitehtonisilla ratkaisuilla. Baum, Riess ja O'Hara (1974) tekivät kokeen, jossa tutkittiin henkilökohtaisen tilan loukkaamisen vaikutuksia kahdella erilaisella juomavesialtaalla erään yliopiston käytävällä. Toinen altaista oli upotettu seinäsyvennykseen, toinen oli suoralla seinäpinnalla. Ensin seurattiin kummankin altaan käyttöä ja todettiin käyttötavat ja käyttötiheys samanlaisiksi. Tämän jälkeen kokeentekijöiden apulaiset menivät seisoskelemaan altaiden lähetyville; ensimmäisessä tilanteessa noin puolen metrin päähän ja toisessa tilanteessa parin metrin päähän altaista. Kokeentekijät odottivat, että juominen altaalla vähenee, kun lähellä on toinen henkilö. Tämä johtuu siitä, että juoja tuntee henkilökohtaisen tilansa loukkaamisen aiheuttamaa epämukavuutta ja vaistomaisesti välttää tällaiseen tilanteeseen joutumista. Tuloksena kuitenkin oli, että lähellä seisoskelu ei vähentänyt seinäsyvennyksessä olevalla altaalla juomista juuri lainkaan. Sen sijaan suoralla seinällä olevalla altaalla joi näissä tilanteissa yli kaksi kertaa vähemmän ihmisiä kuin tilanteissa, joissa altaan lähellä ei ollut ketään. Seinäsyvennyksen muodostama suoja siis lievensi henkilökohtaiseen tilaan tunkeutumisen vaikutelmaa, eikä tarvetta tilanteen välttämiseen syntynyt. Syvennyksen avulla luotu territorion tuntu korvasi henkilökohtaisen tilan loukkaamisen vaikutuksia.

Fyysisen etäisyyden ja tilan käyttöä sosiaalisissa tilanteissa on kuvannut myös Hall (1959, 1966), joka antoi tutkimusalalle nimen proksemiikka (proxemics). Hän esitti, että henkilön pitämä *etäisyys toiseen* viestittää suhteen laadusta. Jos tuntematon tulee liian lähelle, saatetaan vetäytyä askel taaksepäin. Jos läheinen ystävä jää totuttua kauemmaksi, se saatetaan tulkita viestiksi suhteessa tapahtuneesta muutoksesta. Virallisissa keskusteluissa esimies ja alainen keskustelevat kauempana toisistaan kuin läheiset työtoverit.

Hall nimesi neljä etäisyysvyöhykettä, joille ihmiset luonnostaan asettuvat eri tilanteissa. Kukin vyöhyke sisältää eriluonteista aistiinformaatiota vastapuolesta ja mahdollistaa omanlaisensa vuorovaikutuksen. Intiimi etäisyys ulottuu kosketuksesta noin 45 senttiin kehosta. Tälle etäisyydelle saavat asettua läheiset ihmiset. Henkilökohtaiselle,

45. Ihmiset asettuvat eri etäisyyksille tilanteen vaatimusten ja luonteen mukaan.

noin 45–120 sentin etäisyydelle asettuvat yleensä ystävät ja tutut vaikkapa käytäväkeskustelussa. Sosiaaliselle, noin 120–360 sentin etäisyydelle asettuvat tyypillisesti oudohkot ihmiset ollessaan muodollisessa kontaktissa, kuten liikekeskustelussa. Julkiselle, noin 360–700 sentin etäisyydelle asettuvat ihmiset esimerkiksi luentotilaisuudessa suhteessa luennoitsijaan. Monen luentosalin puhujapöydän ja ensimmäisen tuolirivin väli on tällä etäisyydellä.

Toisinaan ihmiset voivat asettua vapaasti sopivalle etäisyydelle muista. Toisinaan pysyvät tilaratkaisut tai kalustejärjestelyt määrittävät etäisyyden tai pakottavat tietyn etäisyyden päähän. Jälkimmäisestä on tutkimustuloksia jo 1950-luvulta, jolloin Osmond (1957) havainnoi ihmisten käyttäytymistä rautatieasemilla, odotussaleissa ja katukahviloissa. Joissakin paikoissa kalusteet oli sijoitettu tiiviiseen riviin seinustalle tai seläkkäin toisiaan vasten. Tällöin ne estivät luontevan etäisyyden valinnan, ja tilajärjestelyt olivat ihmisiä sosiaalisesti loitontavia (sociofugal). Joissakin paikoissa ihmiset istuivat väljästi vierekkäin tai vastapäätä toisiaan, jolloin kalustejärjestelyt tukivat vuorovaikutusta; ne olivat sosiaalisesti yhdistäviä (sociopetal). Tosin, kuten Bonnes ja Secchiaroli (1995, 87) huomauttavat, fyysisten etäisyyksien ja kalustejärjestelyjen rinnalla ihmisten vuorovaikutukseen ovat vaikuttamassa lisäksi monet henkilökohtaiset tavoitteet sekä tilanteisiin liittyvät sosiaaliset ja kulttuuriset tulkinnat. Siksi ei voida väittää, että pelkästään fyysinen ympäristö olisi ohjaamassa ihmisiä erilleen tai yhteen. Useissa tutkimuksissa onkin todettu, että henkilökohtaisen tilan ja etäisyysvyöhykkeiden laajuus vaihtelee iän, sukupuolen, sosiaalisen aseman ja kulttuurin mukaan. On kulttuureja, joissa ihmiset ovat tottuneet keskustelemaan lähekkäämmin kuin toisissa. Samoin yksityisyyden säätely tilallisoin keinoin voi vaihdella eri kulttuureissa. (esim. Altman 1975; Altman & Chemers 1984.)

Territoriot

Yksityisyyden saavuttaminen voi edellyttää toisinaan fyysisen *territorion* varaamista. Eläinten käyttäytymisen osalta reviiri eli territorio määritellään puolustusalueeksi, jolla eläin ei siedä muita yksilöitä lukuunottamatta lisääntymiskumppaneita. Sommer (1969) kuvasi ihmisen osalta territorion alueeksi, joka jollakin tavalla personalisoidaan tai

merkitään ja jota puolustetaan ulkopuolisia tunkeilijoita vastaan. Kyse on siten sijainniltaan pysyvästä, näkyvin rajoin merkitystä alueesta, kun taas henkilökohtainen tila 'seuraa henkilön mukana' ja on rajoiltaan näkymätön.

Ihminen pyrkii tilan haltuunottamisella ja varaamisella sosiaalisen kanssakäymisen säätelyyn sekä yksilö- ja ryhmäkohtaisen identiteetin lujittamiseen. Erilaisin merkein, symbolein ja fyysisin rakentein erotettu tila kertoo haltijan poissa ollessakin tilan kuuluvan omistajalleen. Newman (1972) esitti, että asuinalueen rajojen täsmentämisellä ja sosiaalisen kontrollin tehostamisella alueesta voidaan tehdä jopa rikollisuutta ja vandalismia vastaan puolustettava tila (defensible space). Hän esitti seuraavat neljä yleistä toimenpidettä turvallisen ympäristön luomiseksi:

- valvottavuuden lisääminen, mikä on toteuttavissa asumisen ja muiden kaupunkitoimintojen lomittamisella, asukaskoostumusten monipuolistamisella, katuelämän aktivoimisella ja huoneistojen ikkunoiden suuntaamisella sosiaalisen kontrollin tehostamiseksi
- asuinympäristön jäsentäminen sellaisiksi puolijulkisiksi ulkotiloiksi, jotka asukkaat tuntevat omikseen
- alueiden tekeminen omaleimaisiksi, jotta asukkaat voivat helposti samastua niihin ja heissä syntyy mielikuvia omasta, turvallisesta asuinalueesta
- alueellisen rakenteen jäsentäminen niin, että vierekkäisten asuinalueiden väliin jää riittävästi vapaata tilaa. (vrt. Aura 1982, 99–108.)

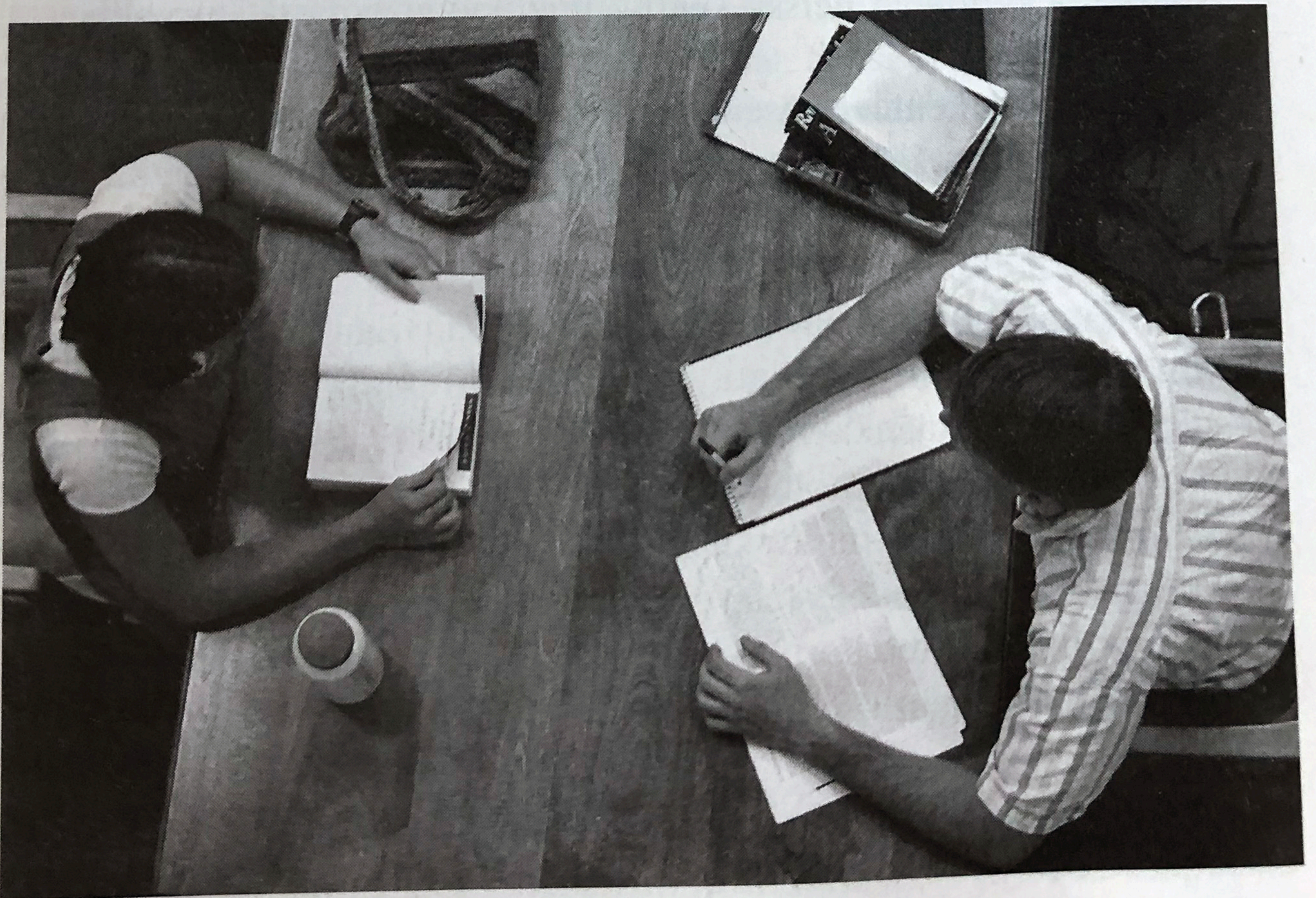
Puolustettavan, turvallisuuden tunnetta lisäävän tilan luomiseen kuuluvat myös pihatilojen yksilöinti, aitojen käyttö puolijulkisten ulkotilojen symboleina, sisäänkäyntien yksilöinti ja ulkovalaistuksen parantaminen. Tällaisia keinoja on käytetty meilläkin, esimerkiksi lähiöiden kohentamisen ja yksilöinnin yhteydessä.

Altman (1975) on puolestaan erottanut toisistaan primaariset, sekundaariset ja julkiset territoriot. Niiden merkitystä yksilön identiteetin kannalta hän luonnehtii seuraavasti:

1. Primaariset territoriot ovat yleensä yksilöiden tai ryhmän hallinnassa ja heidän pysyvästi kontrolloimiaan. Tästä esimerkkinä on koti. Ulkopuolisten luvaton tunkeutuminen sinne koetaan vakavaksi

loukkaukseksi. Samalla kodin personalisointi vahvistaa omistajansa identiteettiä. Se on viesti muille omasta alueesta ja omasta sosiaalisesta asemasta (luku 3).

2. Sekundaarisia territorioita ovat baarit, klubit ja joskus asuinalueet tai paikat, joita jokin ihmisryhmä pitää omanaan. Nuorisojengi saattaa määritellä omat alueensa; klubeihin pääsevät vain jäsenet. Asuinalueella naapurit saattavat kontrolloida omaa yhteisaluettaan. Näin se toimii me-hengen ja ryhmäidentiteetin vahvistajana. Toisinaan tällaisten alueiden rajoista voi syntyä sekaannuksia, mikä saattaa johtaa esimerkiksi jengitappeluihin, graffitien käyttöön oman territorion merkitsemistapana tai ilkivaltaan mielenilmauksena toisten territorioiden hallintaa kohtaan. "Vandalismi saattaa olla tilan personalisoinnin eräs symbolinen muoto, joka palauttaa tekijöiden tunteen tilan kontrolloinnin mahdollisuudesta" (Allen ym. 1980).
3. Julkiset territoriot, kuten istumapaikat bussissa tai kirjastossa, otetaan hallintaan tavallisesti lyhyiksi ajoiksi. Niiden hallinta tapahtuu usein kuka ensiksi ehtii -periaatteella. Niiden merkintä tapahtuu esimerkiksi kirjaston lukusalissa silloin, kun opiskelija jättää tuolille laukkunsa tai takkinsa merkiksi, että palaa takaisin. Yksilöllä ei

46. Tilan voi varata territoriksi monella tavalla.

ole monia keinoja kontrolloida julkisia territorioita, mutta hän saattaa yleensä luottaa siihen, että niille määriteltyjä sääntöjä, kuten tupakointikieltoa ja hiljaisuusvaatimusta noudatetaan. Näin fyysisen ympäristön käyttötapoihin liittyvät säännöt luovat ihmisten kanssakäymiseen johdonmukaisuutta ja ennakoitavuutta.

Asumisessa oma alue saavutetaan helpoimmin omaan huoneeseen vetäytymällä. Tosin monille kerrostaloille tyypillisesti heikko äänieristys saattaa kokea yksityisyyttä loukkaavana. Laitosympäristöissä yksityisyyden turvaaminen on erityisen tärkeä vanhusten ja pitkäaikaissairaiden kannalta. Vanhainkotiin tai hoitokotiin siirtyessään vanhus menettää kotinsa ja sen mukana osan identiteettiään, ja hänen on luotava itselleen uusi alue. Tähän hän tarvitsee ympäristön tukea, kuten riittävän väljää huonemitoitusta, joustavia kalusteratkaisuja ja tilaa itselle merkityksellisten esineiden säilyttämiseen tilan personalisoijina. Olennaista on, että mahdollisuudet sekä yksityisyyteen että yhteisyyteen ovat vanhuksen kontrolloitavissa ja valittavissa. (esim. Horelli 1983.)

Omien territorioiden luominen saattaa laitosympäristössä vaikuttaa myös kanssakäymisen laatuun ja määrään. Tästä on esimerkki Cleve-

47. Yksityisyyttä ei aina kunnioiteta laitospöytäympäristöissä.

landin valtiosairaala, jossa suuria yhtenäisiä makuu-, ruokailu- ja oleskelutiloja sekä pitkiä kapeita käytäviä sisältävä osasto uusittiin. Samoin uusittiin korkeat, heijastavia pintoja sisältävät ja heikosti valaistut potilashuoneet. Osastolla oli 50 skitsofreenista pitkäaikaispotilasta. Uudistuksen tarkoituksena oli lisätä potilaiden vuorovaikutusta ja vähentää heidän päämäärätöntä kuljeskeluaan ja oleiluaan. Konkreettisesti uudistaminen tapahtui siten, että suuret hallimaiset tilat jaennettiin selkeiksi territorioiksi. Suuret makuutilat jaettiin väliseinillä yksityisiin makuutiloihin ja välialueelle tehtiin yhteinen oleskelutila, jossa oli pöytä ja tuoleja. Sänkyjen viereen sijoitettiin kirjahyllyjä territorion tunnun voimistamiseksi. Isot päiväsalit jaettiin korokkeiden avulla toiminta-alueiksi, joista yksi oli television katseluun, toinen peleihin, kolmas keittiötoimintoihin. Jotkut alueet ympäröitiin vielä matalalla reunuksella, johon saattoi nojailla ja jonka yli saattoi seuraila toisten toimintaa ja ottaa osaa keskusteluun. Näin ryhmätilanteeseen liittyminen saattoi tapahtua hienovaraisesti ja eriateisesti. Uuden suunnittelun vaikutuksia tutkittiin systemaattisesti tarkastelemalla potilaiden toimintaa ennen ja jälkeen uudistuksen. Tulosten mukaan yksinolo ja eristyneisyys vähenivät 16 kuukauden aikajaksolla 55 prosentista 33 prosenttiin. (Cherulnik 1993, 135–145.)

Ahtaus ja yksinäisyys

Yksityisyyden säätely ei aina onnistu halutulla tavalla. Silloin toisessa ääripäässä on ahtauden kokemus, toisessa erilleen joutumisen ja yksinäisyyden kokemus. Ahtauden kokemus viriää, jos omalle toiminnalle ei ole riittävästi tilaa tai haluttua yksityisyyttä ei ole saavutettu. Tämä vaihtelee tilanteittain: jalkapallo-ottelun väentungos koetaan miellyttävämmäksi kuin puolityhjä katsomo. Ottelun päätyttyä ja katsojien poistuessa stadionilta saattaa sama väkimäärä tuottaa ahtauden kokemuksen.

Tilanteissa, joissa ajaututaan erilleen muista, saatetaan kokea yksinäisyyttä. Yksinäisyyskin on osin kulttuurinen ja tilannekohtainen ilmiö. Vielä sukupolvi sitten ihmiset perinteisellä maaseudulla olivat riippuvaisia toisistaan ja he saivat tukea toisiltaan. Eskola (1984) kuvaa, kuinka perhe, suku ja kyläyhteisö suojeli sosiaaliselta yksinäisyydeltä, ja uskonto auttoi usein emotionaalisen yksinäisyyden ongelmis-

sa. Näissä oloissa yksinäisyys oli seurausta siitä, että side perheeseen, sukuun tai naapureihin jostakin syystä puuttui, oli katkennut tai katkaistu. Kun yhteiskunta alkoi 1950–60-luvuilla teollistua ja kaupungistua, suhtautuminen naapureihin ja yksinoloon alkoi samalla muuttua. Kaupungistuneessa kulttuurissa on paljon ihmisiä, joille välittömät siteet naapureihin ovat vähemmän tärkeitä ja riippuvuus asuinyhteisöstä vähäistä. Ihmissuhteet etsitään muualta, kuten harrastuspiireistä (esim. Noro 1991), kirjallisuuden, joukkotiedotuksen tai internetin välityksellä. Yksilö voi luoda ihmissuhteita myös työnsä, erilaisten yhdistysten tai organisaatioiden välityksellä. Hän voi kuulua välillisesti myös johonkin laajempaan sosiaaliseen ryhmään, millä on arvoa, vaikkei hän suoraan tapaisi kanssatoimijoitaan. ”Mitä enemmän elinympäristö kaupungistuu, sitä enemmän suhteet toisiin ihmisiin muuttuvat välittyneiksi. Tärkeäksi tulee ympäristön tarjoamien mahdollisuuksien runsaus sekä kyky käyttää niitä” (Eskola 1984).

Tässä tilanteessa yksinäisyys saa uuden sisällön. Se ei enää välttämättä seuraa naapureista tai asuinyhteisöstä erilleen joutumisesta. Tyyppillisemmin se on seurausta siitä, että ”ihminen näkee mahdollisuuksien rikkauden, mutta tuntee ettei mikään niistä ole häntä varten” (mt.). Ratkaisu tällaiseen yksinäisyyteen ei ole naapurikontaktien aktivoiminen, vaan kaupunkikulttuurin monipuolistaminen kaikille antoisaksi. Jokaisella ikä- ja ihmisryhmällä tulee olla jotakin valittavaa nykyaikaisten mahdollisuuksien runsaudesta. Ihmisiä on tuettava käyttämään näitä mahdollisuuksia. Silti kaupungistuneessa elämänmuodossakin läheisellä yhteisyydellä säilyy oma arvonsa kortteli- ja asuinaluetoiminnassa. Yhteisyys vaikkapa lentopalloa pelaavien naapureiden tai lastenjuhlien järjestäjien kesken tai usealla muulla tavalla voi monen ihmisryhmän kannalta olla turvallisempaa ja rikkaampaa kuin anonyymi, passiivinen lähiympäristö.

Yhteisyys

Ihmisen toiminta on jatkuvaa vuorottelua yksinolon ja yhteisyyden välillä. Vaikka yhteisyys rakentuu monia muitakin teitä kuin välittömästä asuinympäristöstä, silti asuinympäristöön rakentuvalla yhteisyydellä on oma merkityksensä. On useita väestöryhmiä, jotka ovat muita

riippuvaisempia lähiympäristönsä tuesta ja tarjoumista: lapsiperheet, yksinhuoltajat, lapset, nuoret, vanhukset ja vammaiset.

Paikallisen yhteisöllisyyden edellytyksiä

Paikalliseen yhteistoimintaan perustuva yhteisöllisyys on eräs keino, jolla voidaan tukea eri ikäisten elämää. Yhteisöjen kehitys on historian kuluessa ollut sidoksissa yhteiskunnan taloudelliseen ja poliittiseen kehitykseen. Siten yhteisöllisyyden muodotkin ovat vaihdelleet aikakaudesta toiseen. Suomessa ollaan siirrytty agraariyhteiskunnan pakollisesta yhteisöllisyydestä teollisuusyhteiskunnan rakenteellisesti pakottavaan yksityisyyteen. Jälkiteollinen yhteiskunta luonee puitteet erilaisille mosaiikkimaisille paikalliskulttuureille, joista jotkut tarjoavat mahdollisuuksia kokea tarpeen mukaan sekä yksityisyyttä että yhteisöllisyyttä.

Yhteisöllisyys ei kuitenkaan muodostu nyky-yhteiskunnan rakenteissa itsestään. Sitä ei voi määrätä syntymään ylhäältäpäin. Toisaalta

48. Yhteisöasumisen tavoite on luoda uudenlaisia arkielämän muotoja.

sille voidaan luoda edistäviä puitteita suunnittelemalla tai kehittämällä alueelle fyysisiä ja sosiaalisia tukiverkostoja.

Yhteisölliset keinot ovat monelle tasolle kohdistuvaa yhdyskuntatyötä. Siinä tarkastellaan ongelmia yhtä hyvin välittömän ympäristön, ympäristöverkostojen kuin sosiaalisten organisaatioiden tasolla. Siihen osallistuvien työntekijöiden on kyettävä yhteisesti analysoimaan alueen yhteiskunnallista ja yhdyskunnallista tilannetta ja visioimaan alueen tulevaisuutta. On sovittava yhteen epävirallisia ja virallisia toimintoja sekä uskaltauduttava tarvittaessa vastustamaan niin julkisia auktoriteetteja kuin asukkaiden toisinaan kohtuuttomia pyrkimyksiä.

Tietoisuus yhteisöllisyyden muuttuvasta luonteesta on tärkeää, sillä yhteisöllisyyden eri kehitysvaiheet edellyttävät erilaisia tekniikoita. Tukiverkostojen synnyttämän yhteisöllisyyden ”kittaus” on luonteeltaan dialektista. Siinä pyritään löytämään sopiva painopiste vastakkaisuuksien välillä, jotka eivät ole toisiaan poissulkevia. Yhteisöllisyyden luomisessa on ennen kaikkea kyse sekä sosiaalisten suhteiden vaalimisesta että rakenteisiin kohdistuvasta kamppailusta, eräänlaisesta ”sekä-että” -ratkaisusta. Siihen vaikuttavat muun muassa seuraavat toimenpiteet:

• välitön työ	– rakenteellinen työ
• yksityiskohtiin puuttuminen	– kokonaisuuksien tarkastelu
• passiivinen ”katseleminen”	– aktiivinen osallistuminen
• asukasjohtoisuus	– viranomaisjohtoisuus
• lasten ja nuorten mukanaolo	– aikuisten mukanaolo
• epävirallinen organisoituminen	– virallinen organisoituminen
• vaalinta	– kamppailu.

Parhaassa tapauksessa fyysiset ja sosiaaliset verkostot kytkeytyvät rakenteelliseksi ratkaisuksi, *välitasoksi*. Välitaso on jossain määrin institutionalisoitunut alueellinen tukiverkosto. Esimerkkejä välitason luomisesta ovat alueen yhteistilasta lähtevän tukiverkoston leviäminen ja yhteisöllinen hoiva, moniääninen suunnitteluprosessi sekä fyysisen hahmon antaminen palvelujärjestelmälle. Välitasolla on konkreettinen toiminnallinen pohja. Se ankkuroituu maantieteellisesti ja tilallisesti elinpiirin keskeisiin osiin — asuntoryhmään, kortteliin, kylään tai pienen kaupunginosaan. Siihen sisältyy myös epävirallisten ja virallisten tahojen uudelleenjärjestäytyminen.

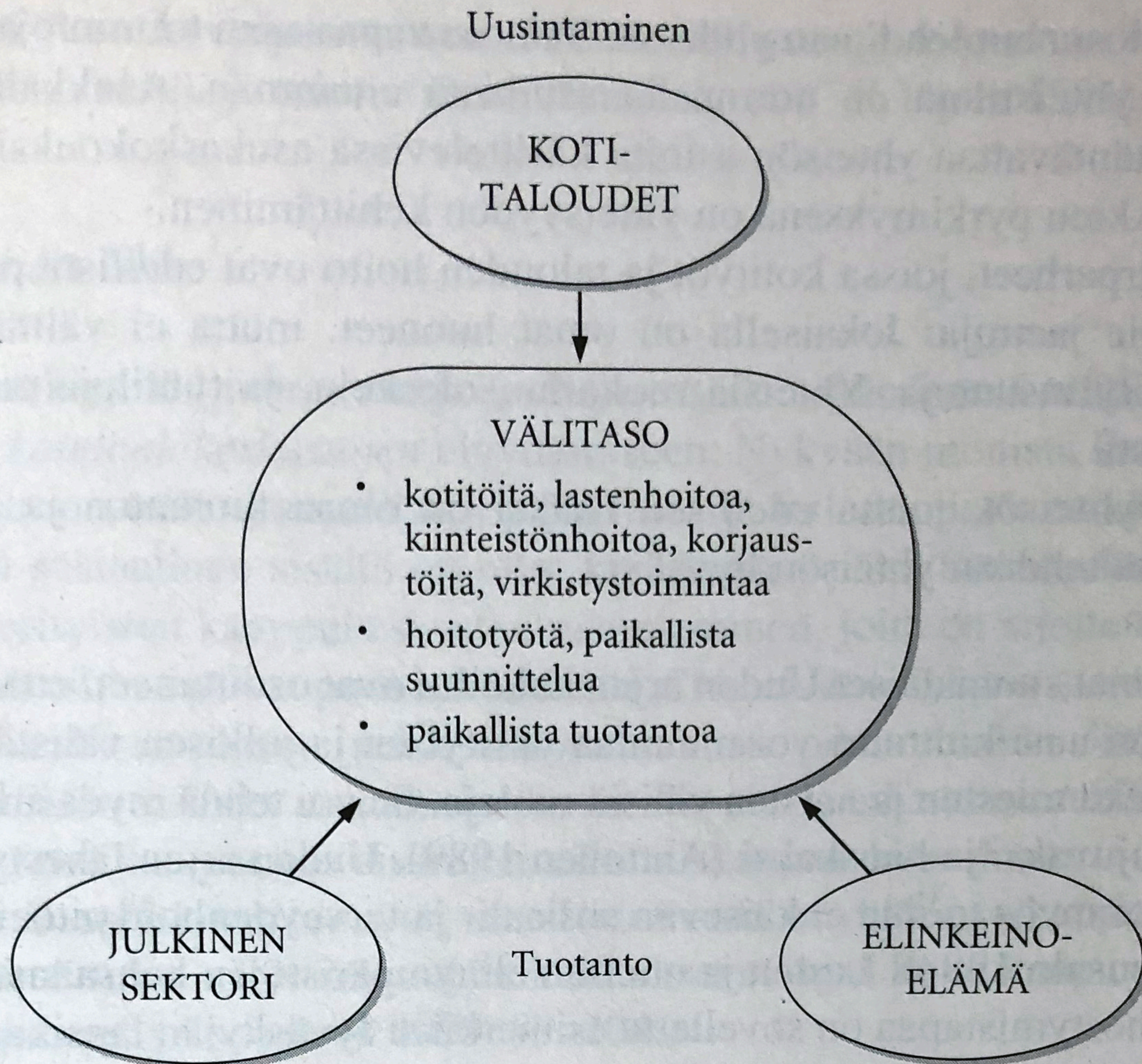
Välitaso – yksityistä ja julkista välittävä rakenne

Välitaso paikallisteorian viittaa siihen rakenteelliseen ja funktionaaliseen perustaan, jolla asuminen, hoiva ja työ voidaan uudelleenorganisoida yhdyskunnassa. Välitaso on yksityistä ja epävirallista sekä julkista ja virallista välittävä rakenne. Se mahdollistaa tuotannon ja uusintamisen suhteen näkyväksi tekemisen ja työn uudelleen jakamisen sukupuolten ja eri sektoreiden kesken. Julkisella ja virallisella tarkoitetaan julkista hallintoa ja taloutta (valtiota ja kuntaa) sekä yksityistä elinkeinoelämää (markkinoita). Oheisessa kuvassa hahmotetaan, miten paikallisesti järjestetyn asumisen, hoivan ja työn yhdistäminen sijoittuu suhteessa muihin yhteiskunnan rakenteisiin ja synnyttää uudentyyppistä verkostoitumista.

Käytännössä välitason kehittäminen tapahtuu siirtämällä osa nykyisin eri sektoreihin sijoitetuista arkielämän tehtävistä takaisin lähiympäristöön. Kodin piiristä voidaan välitasolla järjestää lastenhoitoa, ruokailua, pihojen ja rakennusten hoitoa, julkiselta sektorilta osa lasten ja vanhustenhuoltoa sekä ympäristöhoitoa. Ongelmallisinta on elinkeinoelämästä siirrettävä paikallisyhteisöä palveleva tuotanto. Tavoiteltavana tuloksena on paikallinen kotitalous, hoitotyö, hallinto ja suunnittelu sekä paikallinen tuotanto. Ne voivat synnyttää ihmisten elämää tukevaa paikalliskulttuuria. Siten välitaso on samanaikaisesti toiminnallinen, sosiaalis-organisatorinen, taloudellinen, maantieteellinen ja kulttuurinen ilmiö.

Välitason taloudella viitataan yleensä nk. paikallisesti järjestettyyn tuotantoon sekä niihin uusiin toimintoihin, joita tehdään virallisen (palkkatyön) ja epävirallisen (palkattoman tai verottoman) työn piirissä. Paikallinen työ sisältää sekä tavaroiden tuottamiseksi tarvittavan työn että huolenpito- ja hoitotyön (Rantanen 1991). Suomessakin on laman myötä alkanut kehittyä muiden Pohjoismaiden tapaan nk. kolmannen sektorin taloutta, muun muassa osuuskuntien ja vapaaehtoistyön muodossa.

Välitasolle on ominaista asukkaiden toimintaa ja paikalliskulttuuria tukeva yhdyskuntasuunnitelma ja arkkitehtuuri. Asumisen ratkaisut ovat usein monimuotoisia ja sisältävät perinteisten ydinperheasuntojen lisäksi erilaisia laajennetun tai suurperheen asumisratkaisuja yhteistiloineen. Tanskassa on pitkään kehitelty, ja meilläkin on kokeiltu, esimerkiksi yhteisöasumista, jossa tavoite on luoda uudenlaiset puitteet

49. Välitason kehittämisen malli (Forskargruppen för den nya vardagslivet 1987).

arkielämälle, jakaa muun muassa lastenhoitoon ja ruoanlaittoon liittyviä töitä, lujittaa naapuriapua, aktivoida vapaa-ajan toimintaa, tukea eri ikäryhmien vuorovaikutusta ja lisätä asukkaiden mahdollisuuksia vaikuttaa yhteisönsä asioihin. Tähän on päästy yhteistiloja rakentamalla sekä asukkaiden mukana ololla yhteisönsä kehittämisessä. Yhteisöllisyys voi saada eri muotoja sen mukaan, miten asuminen, yhteistoimintot ja työnteko on yhdistetty (esim. Anttonen 1989). Cronberg ja Vepsä (1983a, 1983b) ovat ryhmitelleet yhteisöllisyyden neljään eri asteeseen.

1. Asuntoalueet, joilla on yksityisasuntojen rinnalla yhteistiloja, aktiivista vapaa-ajan toimintaa ja kiinteistön ja alueen hoitoon osallistumista. Asukasorganisaatiolla voi olla päätösvaltaa aluettaan koskevissa asioissa.
2. Asuinyhteisöt, joissa on kotitalouteen liittyviä töitä, kuten ruuanvalmistusta ja lastenhoitoa, osittain jaettu sekä kiinteistön ja alueen

hoidosta huolehditaan yhdessä. Samoin vapaa-ajan toimintoja tukevia yhteistiloja on normaalia asumista enemmän. Asukkailla on päätäntävaltaa yhteisön asioita käsittelevissä asukaskokouksissa ja kaikkien pyrkimyksenä on yhteisyyden kehittäminen.

3. Suurperheet, joissa kotityöt ja talouden hoito ovat edellistä pidemmälle jaettuina. Jokaisella on omat huoneet, mutta ei välttämättä yksityisasuntoja. Yhteisiä ruokailu-, oleskelu- ja työtiloja on runsaasti.
4. Työyhteisöt, joissa edellisen lisäksi on omaa tuotantoa ja joissa työtä tehdään yhteisön hyväksi.

Muutamit suomalaiset Uuden arjen kokeilut ovat osoittaneet, että asuiyhteisön uusi kulttuuri voi muuntaa yksityisen ja julkisen välistä suhdetta sekä miesten ja naisten välisiä rooleja. Se voi tehdä myös arkielämän sujuvaksi ja hauskaksi (Anttonen 1989). Uuden arjen lähestymistapa voi myös toimia ehkäisevän sosiaali- ja terveydenhoidon keinona (Kumpusalo 1988). Lasten ja nuorten elinympäristöjen kehittämisessä tätä lähestymistapaa on sovellettu esimerkiksi Jyväskylän lapsikaavassa.

Kaupunkikulttuurin kehittäminen

Toisaalta on nähty, ettei yhteisöllisyyttä tulisi nykyaikana rajata pelkästään lähiyhteisöjen tasolle. Tarjolla on oltava yhteisöasumista niille, jotka sitä haluavat, mutta se ei yksin riitä. Ylönen (esim. 1991) on kaupunkisosiologiassa esittänyt, että *koko* kaupunkikehitykseen vaikuttavaa päätöksentekoa olisi saatava asukkaita lähemmäksi. Asukkaiden elinympäristöstä päätetään tällä hetkellä liian etäällä. Tämä on haaste ympäristökehitystä koskevan päätöksentekojärjestelmän sekä asukas- ja lähidemokratian kehittämistyölle.

Naapuritason yhteisyyden rinnalla on mielekästä tukea koko kaupunkikulttuuria, jotta jokainen voi löytää siitä itselleen kiinnekohtia. Tähän päästään parhaiten moniarvoisuuden ja erilaisuuden sallimisella ja sietämisellä, eli ”sellaisen kaupunkikulttuurin kautta, joka sietää erilaisuutta, moninaisuutta ja parhaimmillaan tuottaa taiteiden ja kulttuurin alalla osakulttuureja kannattajineen ja rikastaa kaupunkilaisten

elämää juuri kaupunkimaisen elämän salliman ja tuottaman moniaikaisen väestö- ja toimintakeskittymän kautta” (Ylönen 1991).

Julkinen tila

Kaupunkien kulttuurisessa ja sosiaalisessa kehittämisessä tulisi pyrkiä myös *kaupunkikeskustojen* elvyttämiseen. Nykyään monista keskusta-alueista on tullut kaupallisten palvelujen ja kuluttamisen paikkoja, ja niiden sosiaalinen sisältö on ollut kuihtumaan päin. Suuntauksena on ollut erityisten kauppakeskusten rakentaminen, joita on sijoitettu sekä keskustoihin että kaupunkien laiduille. ”Ne eivät suinkaan ole elvyttäneet keskusta-alueen palvelutaloutta, vaan pikemminkin ’imeneet’ kaupallisen voiman muualta keskusta-alueelta ja aiheuttaneet näin epätasapainoa kaupungin sisäiseen vähittäiskaupan hierarkiaan. – – Samalla kaupunkimaisema on muodostumassa köyhäksi ja kaupunkitila yksiarvoiseksi – ihmisen suhde kulutukseen ohjaa koko kaupunkitilan kokemista.” (Andersson 1993, 99–104.)

50. Julkinen kaupunkitila on asukkaiden yhteinen olohuone. Kävelykeskustat lisäävät viihtyisyyttä, katuelämää ja sosiaalista vuorovaikutusta; Oulun Rotuaari.

Eräs keino keskustojen elävyyden palauttamiseksi on niiden osittainen rauhoittaminen autoliikenteeltä kävelykeskustoiksi, jäljellä olevan kaupunkikulttuurin vaaliminen ja sosiaalisen sisällön tukeminen. Gehl (1987) on osoittanut, että kaupunkikeskustojen kohentamisella ja kävelykatujen rakentamisella on sosiaalista merkitystä. Siellä missä kävelykatujen määrä on kasvanut, kaupungilla oleskelevien määrä on kasvanut samassa suhteessa. Kaupunkikuvan ja ulkotilojen viihtyisyyden kasvu johtaa niiden käytön aktivoitumiseen. Mitä enemmän kauniita paikkoja kaupungissa on tarjolla, sitä enemmän on katuelämää ja sosiaalista toimintaa, Gehl tiivistää tanskalaisten kokemusten perusteella. Vastaavasti keskieurooppalaisten kaupunkien keskustoissa on ajoneuvoliikenteen vilkastuessa tullut tarve erottaa autottomia alueita. Liikenteen saneerauksen myötä ydinkeskustojen asiointivilkkaus on kasvanut ja kuluttajien määrä lisääntynyt. Keskustojen liike-elämä on vilkastunut siinä määrin, että liike-elämänkin vaatimukset kävelykeskustojen laajentamiseksi ovat kasvaneet ja kehitys on ruokkinut itseään. Suomessa on alettu seurata pohjoismaisia esimerkkejä ja kävelykeskustojen suunnittelu on meilläkin käynnistynyt. Pahimpia esteitä kävelykeskustojen laajemmalle rakentamiselle ovat olleet varojen puute ja ennen kaikkea asenteet. Toteutuneiden keskustojen esimerkeistä huolimatta varsinkin liike-elämä suhtautuu kävelykeskustoihin usein varauksellisesti. (Heikkilä ym. 1996.)

Gehl (1987) on esittänyt ajatuksia siitä, miten kaupunkisuunnittelun avulla ulkotilojen sosiaalista käyttöä voidaan tukea. Hän jakaa julkisten ulkotilojen toiminnot kolmeen pääryhmään: välttämättömiin, omaehtoiseen ja sosiaalisiin toimintoihin. *Välttämättömät toiminnot* (necessary activities) ovat kaikkia niitä toimintoja, joita ihmisten on pakko suorittaa olipa ympäristö millainen tahansa: kouluun tai töihin meneminen, kaupassa käyminen ja bussin odottaminen. Fyysinen ympäristö ei juurikaan vaikuta näiden esiintymismääriin, joskin suunnittelulla on luotava turvalliset ja viihtyisät puitteet jo tälle toimintaryhmälle. Sen sijaan *vapaa- tai omaehtoiset toiminnot* (optional activities) ovat niitä, joihin ihmiset ryhtyvät vain mikäli sää ja ympäristöpuitteet ovat suotuisat: käveleskely kaupungilla, istuskelu kadun laidalla tai toisten ihmisten katseleminen. Nämä toiminnot ovat siis erityisen riippuvaisia julkisten ulkotilojen laadusta. ”Hyvä kaupunki on kuin hyvä juhla. Se tarkoittaa, että ihmiset viipyvät pitkään nauttiakseen kaupungin ilma-
piiristä, mutta he tekevät niin vain jos ympäristö tarjoaa siihen mahdol-

FYYSISEN YMPÄRISTÖN LAATU		
	Huono	Hyvä
VÄLTTÄMÄTTÖMÄT TOIMINNOT	●	●
OMAEHTOISET TOIMINNOT	●	●
SOSIAALISET TOIMINNOT	●	●

51. Mitä parempi kaupungin julkisten ulkotilojen laatu on, sitä enemmän siellä on omaehtoista ja sosiaalista toimintaa. Toimintojen määrää on kuvattu pallon koolla (Gehl 1987).

lisuuksia ja on riittävän houkutteleva.” Jos ulkotilat ovat huonosti suunniteltuja, niillä esiintyy vain välttämättömiä toimintoja. Jos ne ovat viihtyisiä, välttämättömien toimintojen kesto pidentyy, ihmiset viipyilevät ulkona ja lisäksi vapaaehtoisten toimintojen määrä kasvaa.

Sosiaalisia toimintoja puolestaan syntyy siksi, että paljon ihmisiä oleskelee ja toimii samoissa julkisissa tiloissa, kävelykaduilla ja toreilla. Ne liittyvät kanssaihminen läsnäolon kokemiseen, katuesityksen seuraamiseen, katuhakin pelaamiseen, keskusteluun, tapaamiseen ja lasten leikkimiseen. Kun välttämättömien ja vapaaehtoisten toimintojen olosuhteita parannetaan, mahdollisuudet myös sosiaalisiin toimintoihin kasvavat. Sosiaalisen toimintaan liittyvät ei-intensiiviset kontaktit, kuten satunnaiset tapaamiset ja juttelut, sekä toisten läsnäolon kokeminen ovat arvo sinänsä. Monia viehättää seurata katuelämää. Uusia toimintoja syntyy usein vanhojen tuntumaan; esimerkiksi lapset leikkivät mielellään siellä, missä on jo muuta toimintaa tai missä on suurin

mahdollisuus siihen, että jotain tapahtuisi. (Gehl 1987; kävelykeskusten suunnittelukeinoista esim. Heikkilä ym. 1996; Junttila 1995.)

Joskus julkisesta tilasta kamppaillaan eri käyttäjäryhmien kesken. Esimerkiksi Helsingin Vallilan kaupunginosassa käytiin kiistaa siitä, kuka puistoja käyttää: 'pullopojat' vai lapset ja vanhukset. Samoin kamppailua saatetaan käydä puistojen luonteesta: tehdäänkö niistä hyvinhoidettuja, geometrisia tiloja vai luonnonmukaisia, ekologisia puistoja. (Horelli & Kyttä 1993.)